ON THE NEED FOR A NEW DISCOURSE OF DEMOCRACY

Vasile Pleşca

Scientific Researcher III, PhD, „Gh. Zane" Institute of Economic and Social Research, Romanian Academy, Iaşi

Abstract: Libraries have already been written about the democratic decline of recent years. It is the most visible political phenomenon on a global scale, and thousands of interpretations and explanations from scholars abound. What is much less present is the watchful eye on the enemies of democracy. Their fulminant success from a political point of view hides their fragility on a social or economic level. This article shows how wrong the negative approach to democratic decline is, the shortcomings of the democratic alternative, authoritarian populism, being obvious.

Keywords: authoritarian populism, liberal democracy, iliberalism, democratic discourse

Teoria contemporană a democrației a identificat cu maximă acuratețe, în ultimii ani, multe din mecanismele prin care procesele de democratizare și consolidare au fost înlocuite de cele de declin democratic (Temelkuran 2019, Lührmann și Hellmeier 2020, Eatwell și Goodwin 2019, Doorenspleet 2019, Mounk 2020, Diamond 2020, Krastev, Holmes 2020 etc.). Populismul, neglijența față de regulile jocului sau chiar atitudinea fățiș împotriva ideii de respect față de aceste reguli, deformarea realității și manipularea istoriei sunt elemente pe care cercetătorii le-au identificat cu precizie. De exemplu, într-o formă care preia toate elementele de mai sus, discursul non-democratic contemporan vede ultimele trei decenii de după căderea comunismului drept o epocă ce s-ar putea numi „les trente honteuses", „treizeci de ani de rușine" (Kuitz & Wigura 2020, 43). În opoziție cu perioada de prosperitate de după război, care, cu toate lipsurile, a consemnat „trente glorieuses", „trei decenii glorioase", narațiunea non-democratică contemporană consideră căderea comunismului și transformarea politică ce a urmat o fraudă politică comisă de elite, iar democrația liberală este considerată o acoperire pentru o dominație oligarhică. Mai mult, pentru țările ieșite din comunism, integrarea europeană nu este decât o nouă formă de ocupație în care instituțiile Uniunii Europene au luat locul instituțiilor CAER, dominate de Moscova (Kuisz & Wigura 2020).

Suveranismul, naționalismul și iliberalismul sunt principalele tendințe în politica zilelor noastre. Ungaria nu mai este o democrație, devenind primul stat non-democratic din Uniunea Europeană, India a continuat declinul său abrupt, cu greu mai putând fi considerată o democrație, iar Statele Unite, cândva etalonul democrației liberale, pare că și-a pierdut reperele liberale (Applebaum 2020). Mai mult, așa cum Ane Applebaum observă, noii lideri despotici ai zilelor noastre nu sunt singuri. În jurul lor se află aliați, birocrați și personalități media care îi sprijină în drumul spre putere și spre consolidarea acesteia. Conspiraționismul, polarizarea politică și economică, maniheismul și conservatorismul nostalgic sunt folosite pentru a modela societatea contemporană în direcția pe care autocrații și-o doresc. Și mai mult încă, conspiraționismul, polarizarea politică și economică, maniheismul și conservatorismul nostalgic sunt folosite pentru a modela societatea contemporană în direcția pe care autocrații și-o doresc. În cazul foarte specific al României, debusolarea este continuă și la un nivel catastrofal (Goșu și Gusi 2019, Copilaș 2019).

Problema declinului democratic este una centrală preocupările tuturor, în teoria politică,

în opinia publică, în mass media. Declinul democratic nu derivă doar din evoluțiile politice la nivel global – momentele de recul fiind, din păcate, frecvente și recurente – ci, mai ales, din maniera nouă în care au loc atacurile la adresa democrației. Redefinirea democrației, majoritarianismul discreționar, suveranismul, dar și aspecte ce nu țin neapărat de politic, precum incidența *fake-news*-ului, terorizarea limbajului sau, pur și simplu, ignorarea discursului moral sunt aspecte noi în atacurile la adresa democrației. Toate subiectele abordate abordate în cadrul discuțiilor largi despre starea democrației se subsumează ideii că declinul democrației este, în ultimii ani, atât de evident și de puternic încât atrage o analiză continuă și exhaustivă în științele sociale.

Doi termeni definesc, pe scurt, dar foarte explicit, declinul democratic contemporan: iliberalismul și autocratizarea. Iliberalismul vorbește explicit de ruperea asocierii dintre democrația contemporană și limitele asupra puterii impuse de viziunea liberală în înțelegerea individului și a societății, anume separația puterilor, drepturile omului etc. Dacă democrația liberală propunea o redefinire a democrației în sensul unui regim politic în care cetățeanul obișnuit posedă mecanisme de limitare și control a puterii politice, odată cu ascensiunea iliberalismului are loc o „contrareformă" în definirea democrației, atributele ei liberale fiind îndepărtate într-un mod foarte eficient. „Puterea poporului" este înlocuită cu un populism extrem de agresiv ce combină o întoarcere la naționalismul de început de secol XX, reconfigurat în „suveranism", cu o viziune asupra economicului ce favorizează izolarea și controlul asupra mecanismelor economice și comerciale. Autocratizarea este procesul exact invers democratizării. Teoretizat recent (Lührmann & Lindberg, 2019), termenul surprinde mecanismele complexe prin care procesul de democratizare, inițiat la sfârșitul mileniului II, odată cu prăbușirea comunismului, este minat chiar din interior și se se transformă, treptat, în chiar opusul său. Dacă pomenim, și trebuie să o facem, și de România, procesele de ignorare a elementelor liberale ale democrației contemporane au fost prezente tot timpul. Din această cauză, procesul de democratizare nu a avut niciodată o amplitudine similară cu cea din alte țări incluse în acest proces. Acest fapt se traduce în lipsa de spectaculozitate a erodării democrației. În ciuda faptului că, din Europa de Est, Ungaria și Polonia sunt campioane ale autocratizării, regimul democratic din România este, totuși, mult mai fragil decât în țările menționate. Explicația e că, deși cu o prăbușire mult mai puțin pronunțată decât în țările campioane ale iliberalismului, pornindu-se de foarte jos în cazul României, degradarea democratică nu a făcut decât să accentueze o stare deja foarte proastă. Asta face ca, deși procesul de autocratizare să nu fie atât de acut, democrația românească să-l resimtă mult mai puternic. Ceea ce trebuie subliniat în acest context e că, fără a fi o campioană a autocratizării, România a fost afectată de acest proces mai mult, comparativ cu țări în care derapajele anti-democratice sunt mai evidente.

Și pentru că toate problemele să fie împlinite, spectrul unui populism autoritarist completează tot cercul declinului. Pornit de la a fi un simptom complex al tuturor neajunsurilor ascunse ale democrației liberale, populismul contemporan a ajuns noua vedetă a politicului. Din păcate, nu e o vedetă de moment, ce va fi înlocuită de altceva, în timp ce sistemele democratice își vor păstra superioritatea, atât la nivelul principiilor, cât și la nivelul practicilor. În formele sale contemporane, populismul e o doctrină de sine stătătoare, una care caută, ca oricare alta, să ofere soluții exhaustive la orice problemă a politicului. Mai mult decât atât, populismul este caracteristica cea mai evidentă a autocrațiilor de secol 21, oferindu-le acestora, într-o subtilă îmbinare cu naționalismul, tradiționalismul și anti-globalismul, vigoare teoretică și mesaj coerent conturat. Acestea fac necesară o viziune înnoită asupra fenomenului populist, una în care, pentru a-l contracara, trebuie identificate nu doar manifestările sale vizibile, ci, în primul rând, cauzele sale. Toată lumea știe că ultimul val al populismului este consecința întinsă peste ani a crizei economice din 2008-2010, că Brexitul, victoria din 2016 a lui lui Donald Trump, derapajele autocratic-populiste din Ungaria sau Polonia sau, în ultima vreme, ascensiunea unui populism naționalisto-tradiționalist în România derivă din evoluția

economică a acelor ani. Peste toate acestea, agresiunile militariste ale Ruiei, ca și amenințările militariste ale Chinei în problema Taiwan-ului, reaprinderea, cu o cruzime deosebită, a conflictului palestinian, dar și apariția altor focare de conflict pe mapamond nu fac decât să completeze un tablou funest.

Toate aceste lucruri ar putea sugera că înțelegem foarte bine ce se întâmplă: un cumul de factori interni și externi, unii inevitabili, alții amplificați de decizii greșite și care puteau fi evitați. În realitate însă suntem departe de a avea o explicație clară și coerentă a motivului pentru care democrația liberală parcurge un declin brusc pornit chiar din momentul celui mai mare succes istoric, prăbușirea totalitarismului de secol XX.

Ceeea ce trebuie să ne intereseze, dincolo de reafirmarea principiilor liberal-democratice, este identificarea metodelor de adaptare într-o manieră pozitivă a regimului democratic la noile provocări din secolul 21 și transformarea discursului democratic re-activ al ultimilor decenii, la unul pro-activ.

Ceea ce se analizează mai puțin e de ce mecanismele clasice dintr-o democrație liberală nu reușesc să ofere un răspuns comparabil cu răspunsul populist la provocările contemporane.

Toate acestea sunt elementele care necesită o reacție. Și trebuie spus clar, pe de o parte, că, populismul nu oferă, de fapt, răspunsuri și soluții (iar asta se vede în evoluția economică și politică modestă a tuturor regimurilor politice ce au îmbrățișat populismul), că, practic, dincolo de nivelul discursiv, populismul nu e decât un mecanism lipsit de onestitate de câștigare a puterii politice într-o democrație, fără a deține mecanisme de bună guvernare. Pe de altă parte, discursul democratic contemporan are o mare problemă în a-și modela mesajul pentru toți membrii unei societăți. Populismul reușește să se adreseze celor marginalizați în societate, celor care consideră că propriile doleanțe nu mai sunt ascultate într-un regim pluralist și ei, astfel, ajung să îmbrățișeze un discurs autocratic, exclusivist, dar în care propriile valori (altele decât cele politice) sunt respectate. Disputa dintre o viziune pluralistă a lumii, specifică democrației liberale, și una maniheistă, specifică discursului populist, poate fi tranșată în favoarea primeia doar dacă aceasta reușește să se adreseze cu adevărat tuturor, să fie incluzivă și echilibrată.

Un fapt istoric de necontestat este acela că democrația liberală s-a impus în secolul 20 prin validitatea argumentelor, superioritatea principiilor, dar și prin forță economică și militară. (Bacevich, 2021) În acest moment, regimurile despotice ale secolului 21 au aceeași forță economică și militară și un discurs care, dacă nu este mai coerent decât cel democratic, este mai penetrant. Discursul democratic este, de multe ori, fad și depășit, într-o lume post-spectacol, una în care rețelele sociale nu numai că dictează direcțiile la modă în societate, ci, mai ales, modelează conștiințe și comportamente.

În același timp, o cale de a înțelege puțin mai bine cauzele, apariția și continuarea declinului democrațiilor este de a arunca o privire și asupra felului în care funcționează și se dezvoltă și regimurile autocratice contemporane. O primă concluzie e că regimurile autocratice oferă, în cea mai mare parte, un succes de fațadă. Este un fapt evident extinderea ca număr și ca populație afectată a autocrațiilor, dar ele nu sunt modele de succes economic, cultural sau social. Singurele succese economice ale autocrațiilor contemporane se bazează tot pe mâna de lucru ieftină și un nivel scăzut de trai. Mai mult decât atât, fiind regimuri inerent fragile, autocrațiile intră, aproape inevitabil, în ceea ce putem numi o spirală a declinului: măsurile politice luate amplifică problemele economice și sociale. De exemplu, anihilarea justiției independente din Ungaria a dus la creșterea corupției și, astfel, la stagnare economică și cea mai mare inflație din Europa. În Regimul economic hibrid din China, un capitalism de stat foarte bine delimitat a dus la mii de miliarde de dolari investiți în proiecte faraonice care au dus, în final, la stagnare economică. Rusia a alunecat din ce în ce mai tare spre un autoritarism cu tendințe și metode totalitare astfel încât transformarea într-un stat agresor a venit de la sine. Rămâne de văzut pentru viitor dacă autocrațiile contemporane reușesc să se mențină.

De aceea discursul democratic trebuie să fie mai direct în a sublinia și problemele care afectează populismul autocratic. Dacă există o persoană care întruchipează perfect acest timp de populism, aceasta este Victor Orbán. El nu este doar cel care a dus termenul de iliberalism la influența sa nefastă din prezent, dar toate acțiunile sale din ultimul deceniu și jumătate au devenit model pentru toți non-democrații din lume. Dacă e de rezumat în câteva cuvinte-cheie toate ideile și acțiunile sale, ele se reduc la câteva, comune, de fapt, oricărui tip de populism, dar cu câteva note individualizate:

1. Naționalism exacerbat: Orbán promovează foarte agresiv o viziune asupra identității naționale maghiare și promovează faptul că interesele naționale primează în orice condiții asupra intereselor regionale sau internaționale.
2. Antielitism: Orbán promovează o respingere a elitelor, politice sau intectuale (deși el aparține amândorura, în fapt), elite care sunt acuzate a fi nu doar distante, indiferente față de nevoile și aspirațiile populației obișnuite, dar și care promovează politici total opuse intereselor „oamenilor simpli".
3. Controlul mass-media: pentru Orbán și regimul său, presa independentă, critică și atentă la derapajele autorităților, a fost o veșnică problemă, astfel încât atacurile instituțiilor publice la adresa ei au fost și sunt continue. Vocile critice, expresie nu doar a independenței, ci și a pluralismului, au dispărut încetul cu încetul.
4. „Suveranitate economică": regimul Orbán a implementat măsuri economice ce au căutat să protejeze consumatorii și producătorii autohtoni în defavoarea celor străini. Cum asemenea măsuri exced legile economice, rezultatul direct a fost cea mai mare, pe departe, inflație din Europa, o plafonare, dacă nu chiar scădere a nivelului de trai, și categorii întregi de populație, în frunte cu personalul didactic, puse în dificultate.
5. Conservatorism social: regimul Orbán a favorizat ideea de familie tradițională, încălcând agresiv drepturile minorităților sexuale.

Toate aceste lucruri au dus, într-un timp foate scurt, la situația reliefată în graficul de mai jos: puterea de cumpărare și, implicit, nivelul de trai al maghiarilor au fost depășite de marea majoritate a țărilor membre UE din jur. Ca așezare în context al datelor din grafic, dacă în 2022, nivelul de trai al maghiarului mediu este la același nivel cu al românului mediu, acesta din urmă avea puterea de cumpărare jumătate din cea a maghiarului la momentul aderării la Uniunea Europeană, în 2007. Diferența de progres este evidentă!

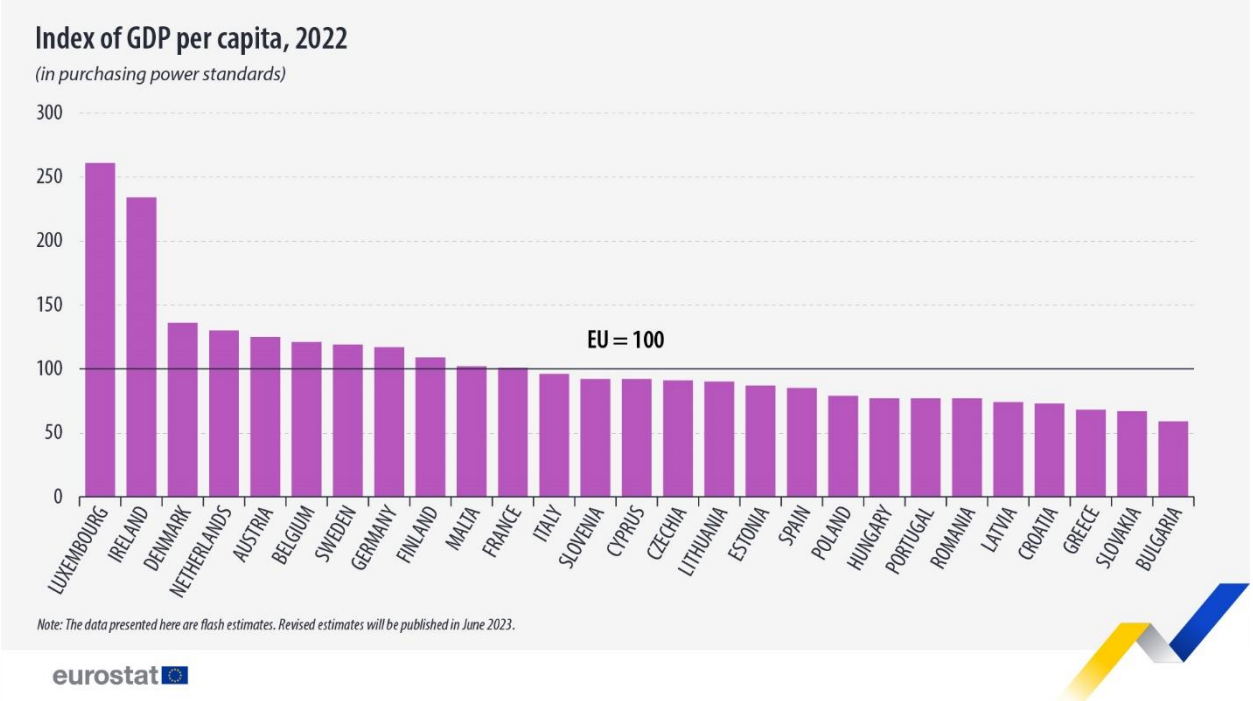

Ca o concluzie, o imagine este mult mai elocventă decât mii de cuvinte. Democrații vorbesc și scriu mult, autocrații sunt mult mai expresivi în mesajele pe care le transmit. Reușesc să creeze în rândul populațiilor frici și angoase, false nemulțumiri și pericole imaginare, în timp ce gândirea critică și independentă dispare. Ceea ce nu poate fi ascuns însă este declinul social și economic, anomia, inflația și izolarea statelor autoritariste. Or, reliefarea acestor realități este primul pas în necesara re-ofensivă a democrației!

BIBLIOGRAPHY

Applebaum, Anne. 2021. *Amurgul democrației. Seducătoarea atracție a autoritarismului*. Litera.

Bacevich, Andrew J. 2021. *Epoca iluziilor. Cum și-a irosit America victoria în războiul rece.* Litera

Copilaș, Emanuel. coord. 2019. *Resurgența ideologiilor nedemocratice în România contemporană*; Paideea.

Diamond, Larry. „Breaking Out of the Democratic Slump" *Journal of Democracy* Volume 31. Number 1 (January 2020)

Doorenspleet, Renske. 2019. *Rethinking the Value of Democracy. A Comparative Perspective*. Palgrave MacMillan.

Eatwell, Roger, Goodwin, Matthew. 2019. *National Populism. The Revolt against Liberal Democracy*. Pelican Book.

Goșu Armand, Al. Gusi, coord. 2019. *Democrația sub asediu. România în context regional*. Corint

Krastev, Ivan, Stephen Holmes. 2020. *The Light That Failed. Why the West Is Losing the Fight for Democracy*. Pegasus Books.

Kuisz, Jaroslaw and Karolina Wigura. „The Pushback Against Populism, Reclaiming the Politics of Emotion". *Journal of Democracy*. Volume 31. Number 2 (April 2020)

Lührmann, Anna, Sebastian Hellmeier. 2020. *Populism, Nationalism and Illiberalism: A Challenge for Democracy and Civil Society*. A Publication of Heinrich Böll Foundation.

Lührmann, Anna & Staffan I. Lindberg, „A third wave of autocratization is here: what is new about it?," *Democratization*, 2019, https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1582029)

Lührmann, Anna. Amanda B. Edgell. Sandra Grahn. Jean Lachapelle. Seraphine F. Maerz. *Does the Coronavirus Endanger Democracy in Europe*? https://carnegieeurope.eu/2020/06/23/does-coronavirus-endanger-democracy-in-europe-pub-82110?fbclid=IwAR0vwI9yhg8eZOe5n638877Q5cMleT-bcG0J0roiVSA_zEdIhEBMF6XH2jE

Mounk, Yascha. „The End of History Revisited" *Journal of Democracy* Volume 31. Number 1 (January 2020).

Temelkuran, Ece. 2019. *How to Lose a Country. The Seven Steps from Democracy to Dictatorship*. Fourth Estate